

10. Клочков В.В. *Религия, государство и право* / В.В.Клочков. – М.: Мысль, 1978. – 287 с.
11. *История философии: Запад-Россия-Восток. Кн.1. Философия древности и средневековья.* – М.: "Греко-латинский кабинет" Ю.А.Шичалина, 1995. – 477 с.
12. Спиноза Б. *Избранные произведения: В 2-х т.* / Б.Спиноза– М.: Политиздат, 1977. – Т.2. – 698 с.
13. Татищев В.Н. *Разговор о пользе наук и училищ*/ В.Н. Татищев. – М., 1887. – 109с.
14. Біднов В. *Школа і освіта в Україні // Українська культура: Лекції за ред. Д. Антоновича.* – К., 1993. – С.40 – 91.
15. Кириченко М.Г. *Свобода совести в СССР.* – М.: Юрид. литература, 1985. – 200 с.
16. Бражник И.И. *О классовой сущности положения «религия – частное дело гражданина» // Вопросы атеизма / И.И. Бражник.- Вып.16.-С.18-21.*
17. *Итоговый документ венской встречи 1986 года представителей государств-участников Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе, состоявшейся на основе положений Заключительного акта, относящихся к дальнейшим шагам после Совещания.* – М.: Политиздат, 1989. – 96 с.

УДК 343.137.9

Ю.І. Азаров

*к. ю. н, доцент
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

М.П. Климчук

*к. ю. н, доцент
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

ЗДІЙСНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ

Стаття присвячена дослідженню процесуального порядку та практики застосування інституту провадження на підставі угод про визнання винуватості. Зокрема, здійснено аналіз основних недоліків у діяльності суб'єктів, які приймають участь у таких погоджувальних процедурах, пропонуються шляхи їх вирішення.

Ключові слова: *угода про визнання винуватості, досудове розслідування, судове провадження, прокурор, підозрюваний, обвинувачений.*

Статья посвящена исследованию процессуального порядка и практики применения института производства на основании соглашений о признании виновности. В частности, осуществлен анализ основных недостатков в деятельности субъектов, принимающих участие в таких согласительных процедурах, предлагаются пути их решения.

Ключевые слова: *соглашение о признании виновности, досудебное расследование, судопроизводство, прокурор, подозреваемый, обвиняемый.*

The article investigates the procedural order and the practice of the institution of proceedings on the basis of agreements on recognition of guilt. In particular, the analysis of the main deficiencies in the activity of participating in such conciliation, there are solutions.

Keywords: *agreement on the recognition of guilt, pre-trial investigation proceedings, the prosecutor, the suspect, the accused.*

Постановка проблеми. З метою приведення кримінального процесуального законодавства України у відповідність до визнаних міжнародних стандартів, одним з об'єктів такої модифікації стала процедура кримінального провадження, яка, зокрема, передбачає віднайдення компромісу між його учасниками. Закріплення у КПК нового особливого порядку кримінального провадження на підставі угоди про визнання винуватості полягає у створенні нової ідеології кримінальної політики держави: протидія злочинності через компроміс, договір, у тому числі стимулювання осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, співпрацювати з владою.

Аналіз останніх досліджень. Проблематиці провадження на підставі угод в Україні присвячені праці таких вчених, як М.Й. Вільгушинський, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, М.О. Карпенко, В.Т. Нор,

В. О. Рибалко, О.В. Сав'юк, В.Я. Тацій, Г.П. Серета, В.І. Фаринник, М.І. Хавронюк, які досліджували історичні витоки вказаного інституту, процесуальні процедури провадження на підставі угод, особливості забезпечення прав сторін та суспільних інтересів у цьому провадженні. Проте, у зв'язку із впровадженням в українське законодавство інституту укладення угод у кримінальному провадженні виникає необхідність у дослідженні практики застосування угод про визнання винуватості, з'ясування основних недоліків у діяльності суб'єктів, які приймають участь у таких погоджувальних процедурах.

Мета статті – з'ясування підстав, процесуального порядку та практики застосування інституту провадження на підставі угод про визнання винуватості.

Виклад основних положень. Теорією процесуального права визначено, що укладення угоди про визнання винуватості має певні вигоди для її суб'єктів. Для підозрюваного (обвинуваченого) обвинуваченого перевагами укладення угод є: звільнення від покарання; уникнення невизначеності щодо покарання у суді; у деяких випадках – застосування альтернативного покарання або його зниження. Перевагами угоди про визнання винуватості для прокурора є такі: можливість зменшення бюджетних витрат та економія процесуального часу; зниження навантаження прокуратури за підтримання державного обвинувачення; внесок у ефективність системи кримінального судочинства; певною мірою усувається перспектива подальших апеляцій.

Критерієм, який визначає можливість і доцільність ініціювання та укладення угоди про визнання винуватості, є наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидкого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень, а також у запобіганні, виявленні більш тяжких кримінальних правопорушень. При цьому згідно ст. 269 КПК України угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам [1].

У разі недосягнення згоди щодо укладення угоди, факт її ініціювання та заяви, що були зроблені з метою її досягнення, не можуть розглядатися як відмова від обвинувачення або як визнання своєї винуватості. Як слушно зазначає В. Кравчук, це важлива гарантія для сторони захисту, яку повинен враховувати суд, що розглядає справу [2, с. 15].

Сторона захисту насамперед зацікавлена в тому, що укладення угоди з прокурором про визнання винуватості припускає пом'якшення покарання чи повне звільнення від відбування покарання. Відтак, запропонована в угоді міра покарання повністю узгоджується сторонами з урахуванням характеру обвинувачення й обставин, які враховує прокурор. Йдеться, зокрема, про таке: ступінь і характер сприяння підозрюваного чи обвинуваченого у проведенні кримінального провадження щодо нього або інших осіб; характер і тяжкість обвинувачення (підозри); наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень; наявність суспільного інтересу в запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень.

Посилення у кримінальному провадженні засади змагальності, яка має пріоритет у встановленні обставин кримінального правопорушення, зумовлює такий підхід, за якого долю провадження вирішують сторони при посередництві судді. Зокрема, якщо від кримінального переслідування відмовляється сторона обвинувачення, то суд не вправі постановити обвинувальний вирок навіть у тому разі, якщо він переконаний у його повній обґрунтованості. І навпаки, якщо обвинувачений визнає себе винним, то суд, переконавшись у добровільності такого визнання, зобов'язаний винести обвинувальний вирок і призначити покарання без проведення судового розгляду.

У зв'язку з цим Ю. Дьоміним виловлюються побоювання, що на практиці укладення угод про визнання винуватості може мати певні негативні наслідки. Основною проблемою застосування цього інституту вважають посилення ролі прокурора та зменшення ролі суду в кримінальному провадженні, яке може призвести до того, що переважна кількість обвинувальних вироків буде ухвалюватися не в результаті успішного доказування з боку сторони обвинувачення, а лише тому, що обвинувачений беззастережно визнає себе винуватим. Суб'єктивізм у діяльності прокурора може супроводжуватися примушуванням особи відмовитись від свого конституційного права на презумпцію невинуватості, передбаченого ст. 62 Конституції України, та сприяти посиленню корупції в діяльності прокурорів і суддів [3, с. 14].

Ураховуючи визначені в ст. 470 КПК України вимоги, притягнута до кримінальної відповідальності особа повинна усвідомлювати, що визнання винуватості має супроводжуватися її співпрацею з правоохоронними органами, зокрема щодо: активного сприяння досудовому розслідуванню кримінального правопорушення, вчиненого з її участю (виявлення знарядь вчинення злочину, розшук майна, здобутого злочинним шляхом, тощо); викриття кримінальних правопорушень, вчинених іншими особами, а також виявлення чи припинення більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень [1].

Таким чином, угода про визнання винуватості фактично повинна бути угодою сторін про співпрацю, яка має подвійне завдання: вирішуючи наперед питання про покарання за інкриміноване діяння, вона має

розширити доказову базу певного обвинувачення та обґрунтовано піддати кримінальному переслідуванню всіх винних осіб.

Держава в особі правоохоронних органів зацікавлена передусім у викритті більшої кількості кримінальних правопорушень, особливо – латентних, зменшенні рівня злочинності. Укладення угод про визнання винуватості із визначенням конкретних, спрямованих на забезпечення суспільного інтересу зобов'язань підозрюваного (обвинуваченого), є доцільним передусім у провадженнях про корупційні правопорушення, злочини, вчинені в складі організованих груп чи злочинних організацій, у сфері обігу наркотичних засобів [3, с. 13].

Попри те, що кримінальний процесуальний закон не передбачає погодження угоди про визнання винуватості з керівником прокуратури, згідно зі змістом ч. 3 ст. 37 КПК України керівник органу прокуратури зобов'язаний здійснювати контроль за якістю процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Прокурор у кримінальному провадженні, діючи на засадах диспозитивності, при укладенні угоди реалізує не свій власний інтерес, а виконує дискреційні повноваження державного централізованого органу, що несе відповідальність за його діяльність.

Ще однією гарантією дотримання законності при укладенні угоди про визнання винуватості є здійснення відомчого контролю у таких кримінальних провадженнях. Зокрема, п. 19.1 наказу Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 року № 4гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» вказує на попереднє погодження угоди про визнання винуватості з керівником органу прокуратури та долучення копії такої угоди з його відміткою до наглядового провадження [4]. У такий спосіб передбачено механізм запобігання помилкам при застосуванні цього інституту.

З огляду на роз'яснення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, міра покарання, узгоджена сторонами, має бути визначена в межах загальних засад призначення покарання, передбачених КК України. Іншими словами, унаслідок укладення угоди про визнання винуватості особі може бути призначене покарання лише в тих самих межах і за тими ж правилами, якими б керувався суд, призначаючи їй покарання за результатами повного кримінального провадження [5].

Таким чином особа, яка беззастережно визнала свою вину, сприяла розслідуванню, звільнивши тим самим сторону обвинувачення від тягаря доказування винуватості під час судового розгляду, в найкращому для себе випадку може розраховувати на отримання міри покарання, наближеної до мінімальної межі санкції, або на застосування ст. 69 КК України (вихід за мінімальну межу санкції).

Також непоодинокими є випадки затвердження судом угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні, в якому шкоду завдано інтересам юридичної особи. При цьому в одних випадках вона фігурує у матеріалах кримінального провадження як потерпілий, в інших – зазначається, що завдана юридичній особі шкода відшкодована в повному обсязі, проте статусу потерпілого в конкретному кримінальному провадженні вона не має. Зокрема, вироком Середино-Будського районного суду Сумської області від 08.01.2013 р. затверджено угоду про визнання винуватості між прокурором і підозрюваним К., якого засуджено за те, що він 09.10.2012 р., перебуваючи вдома в знайомого К.А., взяв його паспорт, вклеїв до нього свою фотокартку та намагався виїхати за цим документом до Російської Федерації. Дії К. під час досудового розслідування кваліфіковано за ч.ч. 1, 4 ст. 358 КК. Суд правильність кваліфікації діяння особи не перевіряв (у мотивувальній частині вироку взагалі не визначено кваліфікацію), а матеріали кримінального провадження свідчать, що розслідування за ч. 3 ст. 357 КК щодо незаконного заволодіння паспортом не проводилося, власника документа не допитували [6].

У разі, коли в одному кримінальному провадженні особа підозрюється, обвинувачується у вчиненні кількох не пов'язаних між собою (самостійних) кримінальних правопорушень і внаслідок вчинення одного із них було заподіяно шкоди правам та інтересам окремих громадян чи інтересам юридичної особи (тобто є потерпілий, який бере участь у кримінальному провадженні), угода про визнання винуватості щодо інших кримінальних правопорушень у такому разі укладатися не може. Проте не виключена можливість укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні, в якому попередньо було укладено угоду про примирення, у зв'язку з чим матеріали кримінального провадження виділено в окреме провадження. Разом із тим під час проведення узагальнення було встановлено поодинокі випадки порушення напрацьованих судовою практикою правил.

Як свідчить судова практика, певні труднощі виникають і при формулюванні змісту угоди про визнання винуватості. Так, відповідно до ст. 472 КПК в угоді про визнання винуватості серед інших обставин зазначається беззастережне визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення (обов'язкова складова змісту угоди) та обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо такі домовленості мали місце) (тобто необов'язкова, чи субсидіарна, складова змісту угоди) [1]. Попри це, наявні випадки, коли матеріали кримінального провадження спростовують таке визнання – особа повністю чи в частині обвинувачення не визнає себе винуватою, або ж на вирішенні цього питання взагалі увага не акцентується. Так, ухвалою Талалівського районного суду Чернігівської області від 08.02.2013 р. відмовлено в затвердженні угоди про

визнання винуватості в кримінальному провадженні відносно К., за ч. 2 ст. 368 КК, у зв'язку з тим, що обвинувачений К. в судовому засіданні фактично заперечив беззастережне визнання ним винуватості у вчиненні кримінального правопорушення за обставин, зазначених в укладеній угоді (матеріали кримінального провадження №747/57/13-к) [7].

На нашу думку, велике значення має обґрунтування забезпечення співвідношення суспільного інтересу та приватного інтересу підозрюваного, обвинуваченого, оскільки угода про визнання винуватості може бути укладена в тому числі у провадженні щодо тяжких злочинів. У цьому випадку інтерес держави (суспільства) щодо призначення належного покарання винному може підпорядковуватися зацікавленості у підвищенні ефективності досудового розслідування. Тобто в обмін на узгоджену міру покарання підозрюваний (обвинувачений) мав би сприяти викриттю співучасників злочину, повідомляти схему злочинної діяльності тощо.

Подекуди в угоді про визнання винуватості відзначаються формальністю обов'язки підозрюваного, обвинуваченого. Відсутність конкретизації сутності таких зобов'язань, зокрема того, про яке саме досудове слідство чи інші відомі обвинуваченому подібні злочини йде мова, по-перше, не дає суду змогу пересвідчитися у реальності й можливості їх виконання, по-друге, зважаючи на передбачені ст. 476 КПК наслідки невиконання угоди, вже на етапі укладення такої угоди виникає неабияка ймовірність її подальшого скасування. На нашу думку, закріплення в угоді обов'язку підозрюваного беззастережно визнати обвинувачення в обсязі підозри у судовому провадженні не лише відображає позицію підозрюваного на момент укладення цієї угоди, а й спрямований на забезпечення затвердження її судом у майбутньому судовому провадженні.

Натомість, прокурор зобов'язаний роз'яснити обов'язки підозрюваного, обвинуваченого щодо співпраці з правоохоронними органами відповідного обов'язку, який, за своїм змістовим навантаженням, відображає його сутність. Наприклад, між прокурором та підозрюваним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 307 КК, укладено угоду про визнання винуватості, в якій на останнього було покладено обов'язок «співпрацювати з правоохоронними органами у викритті та виявленні кримінальних правопорушень, вчинених іншими особами, шляхом конфіденційного співробітництва для документування таких протиправних дій та осіб, які займаються розповсюдженням наркотичних засобів та психотропних речовин; взяти участь у проведенні контролю за вчиненням злочину у формі оперативної закупівлі (вказана конкретна особа, щодо якої буде проведена така закупівля без повної персоналізації). Угода в подальшому була затверджена вироком Подільського районного суду м. Києва від 12.08.2013 (кримінальне провадження №1кп/758/329/13) [6].

Судова практика, яка складається на сьогоднішній день, свідчить, що у більшості випадків укладення угод про визнання винуватості підсудним призначаються мінімальні покарання. Більше того, непоодинокими є випадки заміни передбачених санкціями видів покарань на менш тяжкі на підставі ст. 69 КК України (наприклад заміна передбаченого санкцією позбавлення волі на штраф). Так, один із районних судів Івано-Франківської області затвердив угоду про визнання винуватості, за якою особі за привласнення чужого майна було призначено покарання у вигляді штрафу в розмірі 2000 гривень, хоча санкція (ч. 2 ст. 191 КК України) передбачає покарання у вигляді позбавлення чи обмеження волі на строк до 5 років [8].

Досить поширеною є практика включення в угоди зобов'язань, які прямо суперечать вимогам закону. Наприклад, обов'язок повністю відшкодувати державі витрати на залучення експертів для проведення експертизи, який має бути виконано до встановленої в угоді дати. Зокрема, відповідно до ст. 124 КПК в разі ухвалення обвинувального вироку суд стягує з обвинуваченого на користь держави документально підтверджені витрати на залучення експерта. Таким чином, відшкодування обвинуваченим даного виду процесуальних витрат забезпечено відповідним механізмом і не може бути предметом угоди. Тим більше що угода не може містити конкретної дати відшкодування цих витрат, адже, зважаючи на вищевказану ст. 476 КПК, у разі невиконання угоди про визнання винуватості прокурор має право звернутися до суду, який затвердив таку угоду, з клопотанням про скасування вироку. Ухилення від відшкодування витрат на залучення експерта не може мати наслідком скасування вироку, оскільки не стосується тих обов'язків підозрюваного, обвинуваченого, які набули нормативного закріплення в ст. 472 КПК і безпосередньо пов'язані із сутністю цієї угоди.

Невиконання такої умови угоди матиме наслідком звернення прокурора до суду з клопотанням про скасування ухваленого на її підставі вироку з призначенням судового розгляду в загальному порядку чи з направленням матеріалів провадження для завершення досудового розслідування.

Однією з найбільш розповсюджених підстав, з яких судами було відмовлено в затвердженні угод про визнання винуватості, є встановлення в судовому засіданні невідповідності умов поданої на затвердження угоди вимогам КК України в частині узгодженого між сторонами угоди покарання.

Проаналізувавши зміст ст. 472 КПК України можна прийти до висновку, що при укладанні угод про визнання винуватості суб'єкти їх укладення визначають правову кваліфікацію вчиненого кримінального правопорушення, за яке підозрюваний чи обвинувачений буде нести відповідальність.

В цьому аспекті необхідно відзначити ту відповідальність, яку на суд покладено кримінальним процесуальним законом, оскільки саме прерогативою суду є встановлення відповідності правової кваліфікації правопорушення викладеним в угоді фактичним обставинам вчинення кримінального правопорушення. Існує

загроза того, що прокурор або потерпілий з одного боку та підозрюваний чи обвинувачений з іншого, досягнувши угоди про визнання винуватості, не позбавлені можливості викласти в тексті угоди обставини кримінального правопорушення, зазначивши при цьому зовсім іншу правову кваліфікацію вчиненого правопорушення з метою досягнення можливості укладення такої угоди.

Слід відзначити, що в ході судового розгляду угод про визнання винуватості виникають проблеми, пов'язані з неодноразовою неявкою обвинуваченого до суду для розгляду угоди про визнання винуватості, які відповідно до вимог ст. 135 КПК України були належним чином повідомленим про місце та час розгляду угоди і без інформування суду про причини неявки.

На нашу думку, в таких випадках судам слід приймати рішення про відмову в затвердженні відповідної угоди з відповідним посиланням на встановлення в ході судового розгляду обставин, передбачених п. 5 ч. 7 ст. 474 КПК України, що є підставою відмови в затвердженні угоди, а також на неможливість виконати судом вимоги ч. 4, 5, 6 ст. 474 КПК України. Оскільки неодноразова неявка обвинуваченого за викликом суду в судові засідання без поважної причини дає підстави вважати, що він в подальшому не виконає взяті на себе у відповідності до досягнутої угоди про визнання винуватості обов'язки, зокрема, в частині періодичної явки до органів кримінально-виконавчої інспекції для реєстрації та повідомлення про зміну місця свого проживання, роботи або навчання.

Неоднозначною вважаємо практику відмов у затвердженні угод про визнання винуватості з підстав об'єктивної неможливості судом, у зв'язку з неодноразовими неявками потерпілого або обвинуваченого в судові засідання, виконати вимоги ч. 4, 5, 6 ст. 474 КПК України, оскільки ч. 7 ст. 476 КПК України передбачений виключний перелік підстав, з яких суд відмовляє в затвердженні угоди, а тому, з метою однакового застосування норм КПК України та недопущення затягування судового розгляду, це питання потребує додаткових роз'яснень.

Висновки. Аналіз практики застосування інституту угоди про визнання винуватості дає підстави констатувати доцільність та необхідність його використання як спрощеної та прискореної форми розв'язання кримінально-правових та кримінально-процесуальних конфліктів. Його ефективність залежить від системи дієвих гарантій забезпечення прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, що, у свою чергу, актуалізує подальший науковий аналіз та вдосконалення порядку укладення угоди про визнання винуватості.

Література

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. – 2012. – 19 травня (№ 90–91).*
2. *Кравчук В. Угода про визнання вини як засіб підвищення ефективності діяльності прокуратури у сфері кримінального процесу (іноземний досвід та пропозиції для України) / В. Кравчук // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2011. – № 1 (21). – С. 13–17.*
3. *Дьомін Ю. Інститут угод у кримінальному провадженні: важливі аспекти правозастосування / Ю. Дьомін // Вісник національної академії прокуратури України. – 2013. – № 4'2013 – С. 12–18.*
4. *Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: наказ Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 р. № 4гн // Офіційний вебсайт Генеральної прокуратури України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102.*
5. *Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод : лист Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15 листопада 2012 р. № 223–1679/0/4–12.*
6. *Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод // Закон і Бізнес. – № 28, 29.*
7. *Вирок Талалівського районного суду Чернігівської області (матеріали кримінального провадження № 747/57/13-к) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.reyestr.court.gov.ua.*
8. *Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області (матеріали кримінального провадження № 344/17792/13-к / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.reyestr.court.gov.ua.*